

ROMÁN ILDIKÓ

A magyar-román viszony alakulása 1937-1940 között

1937 elején a Budapestre akkreditált cseh követ, majd áprilisban Belgrádban a kisantant vetette fel: Magyarország hajlandó-e megneemtámadási szerződést kötni, ha Csehszlovákia elismeri jogát a fegyverkezésre.

Abból az alkalomból, hogy Bárdossy László újból átvette a bukaresti magyar követséget, 1937. február 7-én, az athéni Balkán-konferencia előtti napon Mihai Antonescu külügyminiszter fogadta lakásán. Bárdossy kifejtette, hogy Magyarországot a „katonai egyenjogúság” feltétlen és más államok hozzájárulása nélkül illeti meg. Antonescu a békeszerződésekre hivatkozva kilátásba helyezte, hogy ez esetben a kisantant, Romániát beleértve, ellenlépéseket tesz. Bárdossy válaszában két dolgot említett: országát *átmeneti* jelleggel fegyverezték le, és a katonai egyenjogúság elismerését Magyarország maga is ki tudja vívni. Kétségbe vonta azonban, hogy a két nép barátkozásának meglennének a „pszichológiai feltételei”. Antonescu cáfolatában azt állította: a barátkozás a király feltett szándéka, az 1936-os pozsonyi kisantant konferencia szelleméhez igazodva. Bárdossy Kánya Kálmán külügyminisztert úgy tájékoztatta: a román fél az egyenjogúság kérdését kapcsolatba szeretné hozni egy úgynevezett „non-agressziós” szerződéssel.¹

Bárdossy április 5-én Pop kereskedelmi miniszterhez volt meghívva, ahol Franasovici közlekedésügyi miniszter fejtette ki neki a román-magyar közeledés aktualitását, és szintén hangoztatni a király ezen szándékát. Pop tapogatózásának komolyságát azonban megkérdőjelezte három magyarelles törvény. Az egyik az állami elővételi jog kiterjesztése volt Erdélyben, annak megakadályozására, hogy a magyar birtokok és kastélyok magyar kézen maradjanak. A másik a kultúrzóna megerősítése, a harmadik pedig az a rendelkezés, amellyel a 150000 királyföldi magyart kizárták a szász univerzitás és a hét bírák vagyonából, oly módon, hogy ezt a szászok és egy román alapítvány között osztották meg. Három nappal később Antonescu magához kérte Bárdossyt, mivel az olasz kormány az olasz-román egyezmény aláírását ahhoz kötötte, hogy Románia rendezze viszonyát Magyarországgal. Ezt támasztotta alá a római magyar követ április 25-i jelentése, amely felhívta a figyelmet: Belgrád azt szeretné, ha a magyar jugoszláv és a magyar-román megbeszéléseket magyar-csehszlovák tárgyalásokkal egészítenék ki. Hasonló hír érkezett Varsóból, ahol Antonescut ott-tartózkodása alkalmával figyelmeztették: járuljon hozzá a magyar-román viszony rendezéséhez. Lengyel részről kinyilvánították, hogy hajlandók közvetíteni Magyarország és Románia között. Antonescu szemrehányást tett, hogy Magyarország a kezdeményezést is, és az engedményeket is Romániától várja el. Bárdossy pedig a román kormány közeledési szándékának komolyságát kérdőjelezte meg, mivel Romániában a cenzúra tudtával és engedélyével sorra jelennek meg a magyarokat életveszélyesen megfenyegető írások.² Bárdossy jelentése emlékeztetett: a bolgár jugoszláv egyezmény és a franciák sürgetik a királyt, a kormány azonban a közelgő választásokra való tekintettel nem akar a közvélemény szemében olyan kedvezőtlen lépést tenni, mint a román-magyar közeledés.

Még két tényező tette óvatossá Romániát. Az egyik: a belgrádi egyezmény, azaz a kisantant határozata a közös fellépésről Magyarországgal szemben. A másik: Bethlen István húsvéti cikkét követően Antonescu közölte Bárdossyval, hogy az írásnak a románság körében keltett negatív visszhangja nem teszi lehetővé, hogy bármilyen engedményt tegyenek - bár elismerte, hogy Angelescu iskolapolitikája, Ghibu egyházellenes akciói a magyarság ellen irányulnak. Bárdossy beszámolójában azt is felvetette, hogy egy megneemtámadási szerződés ellenében a két kormány tárgyalásos úton megoldást kell találjon az erdélyi magyarság helyzetére.

1937. június 5-én Antonescu felhatalmazta Bossy budapesti román követet, hogy közölje a magyar külügyminiszterrel: hozzájárulnak, hogy Magyarország katonai egyen jogúsága helyreálljon, ha ezután Romániának megnemtámadási szerződés megkötésére tesznek ajánlatot. A magyar válasz az volt, hogy csak akkor lehet szó egy, a Kellog-paktum szellemét magán viselő kölcsönös *megnemtámadási nyilatkozatról*, ha azt a román kormány részéről komoly gesztus előzi meg a kisebbségi kérdésben. Ekkor a román kormány nem fogadta el ezt a sorrendet.³

Hóry András varsói követ szintén megerősítette a lengyelek közvetítő szándékát. A román király varsói látogatása alkalmával, június végén magához kérette a követet, és hosszasan elbeszélgetett vele. Hóry szerint a király „elsősorban a *lengyelek előtt akarta* dokumentálni, hogy részükről megvan a készség a Magyarországgal való jobb viszony megteremtésére. Engem, úgy szólva, szóhoz sem engedett jutni; célja tehát nem egy konverzáció folytatása volt, hanem az, hogy quasi egy message-t bízjon rám. Komoly megbeszélésnek ezt annyival kevésbé szánhatta, mert 2-3 lépésnyire tőlünk sorban állottak a magas megszólításra várakozók. Így nem volt módom egy komoly és országa viszonyaival ismerős uralkodó szájába igazán nem illő argumentumra sem válaszolni, amit éveken át román felelős államférfiaktól annyiszor hallottunk, hogy a kisebbségi sérelmek alárendelt funkcionáriusok túlbuzgalmából származnak. Éppen ilyen kevésbé volt alkalmam a teljesértékű szuverenitás elismerésére vonatkozó követelésünket kifejezésre hozni.”⁴

A király egy másik beszélgetés alkalmával is az akófokú hatóságok túlkapásának tudta be a sérelmeket, a közeledés hívének mondotta magát, de a revíziót elvetette; mint ahogy Antonescu is elvetette a kisebbségi kérdés rendezését, amely a német követtel folytatott június 18-i megbeszélésének tárgyát képezte. A bukaresti olasz követ - Bárdossy kérésére - szintén ez ügyben járt közben, akit úgy tájékoztattott, hogy Bukarest mindössze a sorrendet akarja felcserélni. Azaz: előbb kössék meg az említett szerződést, s utána rendezik a kisebbségi kérdést.

Ezt ismételte meg Antonescu a Kánya külügyminiszterrel szeptember 20-án folytatott beszélgetése alkalmával,⁵ és Fabricius német és Arciszenski lengyel követ előtt október folyamán.⁶ Antonescu november 30-án magához kérette Bárdossyt, és arról tájékoztatta, hogy a román-magyar viszony megjavítása érdekében folytatott tárgyalások újrafelvételére csak a választások után kerülhet sor.

Goga zsidóellenes intézkedései

Az 1937-es választások eredményének kihirdetése után épp olyan feszült volt a helyzet az országban, mint azelőtt. Románia számolt a rendkívüli helyzettel, így a nyugati határát megerősítette, Nagyváradot pedig december 29-én éjjel ellepte a katonaság.⁷ Amíg a választások eredménye nem kapott nyilvánosságot, különböző találgatásokra nyílt lehetőség: volt, aki várta a királyi diktatúrát, volt, aki - így az ellenzék soraiban sokan - a tárgyalásoktól remélt kiutat. A királyi döntést a bizonytalanság és félelem újabb hulláma követte. Nem volt oka derülletésre Magyarországnak, hiszen az 1938. január 15-i belügyminiszteri jelenés szerint a román katonai hatóságok megerősítették a Körösöktől délre és északra cső részeket. Egy olyan 30 erőből álló láncolatot alakítottak ki, amelyek 2-5 méter vastag betonból készültek, egymástól 150 kilométerre elhelyezve, s amelyeket futóárok kötött össze. Ez ellentmondott a román fél által hangoztatott békés szándéknak, illetve jelezte a félelmet egy esetleges magyar támadástól.⁸

Nem volt okuk a derülletésre Romániában a kisebbségeknek, mindenekelőtt a zsidóságnak. Octavian Goga, Ady barátja, Madách művének fordítója, sajtónyilatkozata harmonikusan illeszkedett II. Károly irányvonalába: „... egész életemben a nemzeti hitvallás vezetett ... hiszek a nemzetben, s az állam feletti uralmára vonatkozó előjogaiban, ... itt nem folyik

egyéb, mint a román fajnak az a törekvése, hogy úr legyen a maga földjén...”. Ez annyiból állt, hogy Goga sürgősen hozzálátott a zsidóság diszkriminálását biztosító rendeletek kiadásához.⁹

Nem sok jót ígért Goga újévi rádió-szózata.¹⁰ Kormányra kerülését úgy értékelte, mint az elnyomó, idegenek elleni tiltakozási hullám s a nemzeti eszme győzelmét. Románia a románoké - hangoztatta sok más kortársához hasonlóan. A vasgárdisták elődjének s maguknak a vasgárdistáknak gondolata, hogy tudniillik „zsidó- és magyarmentes Romániát akarunk!” - szintén nem volt újdonság. A zsidók üldözésének kormányprogrammá válását azonban első ízben regisztrálhatták. Goga rádióbeszédében a következő sürgős elintéznivalókat helyezte kilátásba:¹¹

„1) Felfüggesztettük az Adevărul, Dimineața és Lupta című újságokat. Hasonlóképpen fogok eljárni még más sajtótermékekkel is, éppúgy, mint az olyan obscen nyomtatványokkal, amelyeket a tradicionális román szellem nem fogad be.

2) Visszavontam több mint 120 zsidó Újságíró vasúti szabadjegyet.

3) Mérlegelés alá vétettem a zsidók szeszkiárúsítási jogának azonnali elvételét a falvakban, hogy ezt a jogot hadirokkantoknak adja.

4) Tanulmányozás alá vétettem azon zsidó elemek háború után szerzett állampolgársági jogainak revízióját, akik százezerrel lepték el Romániát, s itt maradtak, hogy korrupcióval és csalással maguknak vagyont gyűjtsenek. E bevándorlók eltávolítására részletes intézkedésekre van szükség.

5) Tanulmányozás tárgyává tétetett kormánybiztosok sürgős kinevezése az idegen vállalatokhoz, hogy ott ellenőrizzék a román munka védelméről szóló törvény végrehajtását.

6) Tanulmány alatt van mindazoknak a társaságoknak a romanizálása, amelyek belföldi tőkével dolgoznak és az államtól beneficiumokban részesülnek, s mégis román személyzet helyett csak idegeneket alkalmaznak.”

Az italmérési engedély visszavonása a kormány részéről főleg pénzszerzési akció volt, de már 1937 decemberében kellően megijesztette a Romániában élő zsidókat. A magyar Belügyminisztérium illetékese szerint várható, hogy akik magyar útlevéllel rendelkeznek, azokat pénzzel zsarolják majd meg, illetve mivel Csehszlovákia és Románia között nincs vízumkényszer, a romániai zsidók Csehszlovákiába menekülnek majd. Mivel ott jelentősen megnőtt a németországi zsidók száma, várható a vízumkényszer bevezetése.

A zsidó tőke Romániából menekül Csehszlovákia, Magyarország és Ausztria felé - jelentették a magyar hatóságok.¹² A magyar határra érkezők vagy útiokmányt váltottak ki, vagy hosszú lejáratú útlevéllel érkeztek, s a legtöbben Magyarországon maradtak. Goga - aki úgy tartotta, hogy a török és a német ártalmatlan, a magyar, bolgár veszedelmes, de tőlük veszedelmesebb a zsidó - kifogyhatatlan volt az ötletekben, így elrendelte, hogy a zsidóknál csak 40 év feletti keresztény nő szolgálhat, és kilátásba helyezte, hogy a választások kiírása alkalmával a zsidóknak 20 nap alatt igazolniuk kell állampolgárságukat.

A zsidóellenes intézkedéseket az angol-francia tiltakozás miatt három hét után felfüggesztették. Az angol követ, Sir Reginald Moare a román külügyminisztert az Arad környéki vadászaton kormánya utasítása szerint „a legbarátságosabb formában” figyelmeztette a kisebbségi szerződés betartására. Goga azt állította, hogy a kormány politikája csak azok ellen a zsidók ellen irányul, akikre nem terjed ki a kisebbségi szerződés: Tehát: 1. 1916 júniusa után a Bruszilov-offenzíva következtében számos galíciai zsidó telepedett le Erdélyben; 2. ugyanott keresett menedéket a magyarországi kommunista rezsim összeomlása után számos zsidó; 3. az 1920. évi lengyel-szovjet háború idején sokan Romániába menekültek; 4. Németországból a nemzeti szocialista párt hatalomra jutása után korszakú zsidó menekült ide. Goga azonban nem tudott mit válaszolni az angol követnek ama a kérdésére, hogy a 120 újságíró, akiktől a szabadjegyet, valamint akiktől az italmérési, sőt dohányárúsítási engedélyt vonták vissza, az említett kategóriákba tartoznak-e. A román

külgügyminiszter mind az angol, mind a francia követet úgy tájékoztatta, hogy a kormány politikája nem terjed ki a regáti zsidókra.

Február elején Genfben, a Népszövetségben is szóba került a romániai antiszemitizmus, ahol a románok azzal indokolták a zsidóellenes intézkedéseket, hogy ezek nélkül az ugyancsak nagymértékben és elsősorban antiszemita Vasgárda esélyei nőnének meg.¹³ Hóry Varsóból küldött jelentésében arról tájékoztató Beck külügyminiszterre hivatkozva, hogy elsősorban a franciák jártak közbe a romániai zsidók érdekében. A francia követ nem elégedett meg a szóbeli figyelmeztetéssel, hanem írásos feljegyzést is hagyott Gogánál, és aláírta: ha Románia nem változtat zsidóellenes politikáján, akkor *kockáztatja a külföldi kölcsönt*. Mivel a román kormány nem válaszolta meg sem az első, sem a második petíciót, amelyet a Congres Juif Mondial felterjesztett Genfben, azt az 1938. május 8-14. közötti tanácsi ülésén napirendre tűzték.¹⁴ Hogy elérjék a petíciók visszavonását, a román delegáció egyrészt azt terjesztette, hogy külügyminiszterük, Comnen zsebében van a kisebbségi szerződést felmondó levél, másrészt pedig azt ígérte: visszavonják az összes, zsidókat diszkrimináló intézkedést, és itt is azzal érvelt: bármiféle zsidó akció a vasgárdisták malmára hajtja a vizet. A Congres Juif Mondial képviselői nem voltak hajlandók visszavonni a petíciót, de „várakozó álláspontra” helyezkedtek. Az év végén jól értesült bukaresti diplomaták tudni vélték, hogy Románia valamiféle tervet készít a közép-európai zsidókérdés megoldására. A kitelepítésüket fontolgatták, s ebben remélték Lengyelország és Magyarország támogatását is.

Goga nem tehetette meg, hogy az ország összes kisebbségét elriassza, ezért 1938. január eleji találkozásukkor úgy nyilatkozott Bárdossynak, hogy a zsidókkal kapcsolatos intézkedései a romániai magyar zsidókat is érinteni fogják, ő azonban következetesen szem előtt tartja a két ország viszonyának javítását, ezen túl kapcsolatba lép a hazai magyarság vezetőivel. Többször kiemelte azonban, hogy az erdélyi magyarokat érintő minden kérdést román *belügynek* tekint.¹⁵ Ugyanezekben a napokban jutott a magyar külügyminisztérium tudomására, hogy a kisantant országai közösen úgy határoztak: a kisebbségi kérdésben engedékenyebbek lesznek Magyarországgal szemben.¹⁶

A magyar-román viszony a királyi diktatúra idején. Az új alkotmány és a kisebbségi státútum

A Vasgárda reményei, hogy egy újabb választással eredménye megduplázódik, félelemmel töltötte el a román politikai pártokat. Átaluk támogatva a király a *személyes, királyi* diktatúra bevezetésében látta - látták - a helyzet megoldásának kulcsát, annál is inkább, mivel Goga nem bizonyult alkalmasnak a kormány vezetésére.

A Miron Cristea egyházi főember vezetése alatt megalakult „nemzeti koncentrációs” kormányban Maniu és Goga kivételével valamennyi politikus, aki 1918 óta Románia miniszterelnöke volt, benne volt: Averescu, Iorga, Angelescu, Vaitoianu, Vaida-Voevod, Mironescu, Tatarescu. Ismét bevezették a rendkívüli állapotot, a hatalmat új prefektusok vették át. A február 27-én kihirdetett új alkotmány a király hatalmának megnövekedését tükrözte.¹⁷ A kormányt is ő nevezte ki, és ez neki tartozott felelősséggel; két törvényhozó gyűlés között a király rendeletekkel kormányozott, politikai és katonai egyezmények kötését sem volt köteles a parlament elé vinni, a szavazati joghoz kötött korhatár 21 évről 30-ra, a képviselői mandátum ideje négyről hatra, a szenátusban négyről kilenc évre emelkedett. Az alkotmány csak látszatra biztosította az egyéni szabadságjogokat. A bírói hatalom gyakorlásával kapcsolatban a semmítőszék teljes ülésének adott hatalmat arra, hogy a törvények alkotmányosságát felülbírálja. Kimondta, hogy az alkotmánytörvény csak a király kezdeményezésére változtatható meg.

Az alkotmány több szakasza érintette a nemzeti kisebbségeket. Az ortodox román egyházat uralkodó egyháznak nevezte, a görög katolikusoknak pedig elsőbbséget biztosított a többi

egyházakkal szemben. A szenátusnak jog szerinti tagja a patriarcha, az ország érsekei, valamint az összes ortodox román és görög katolikus megyéspüspök. A többi felekezetek püspökei közül csak minden felekezetből egy-egy abban az esetben, ha 200000-nél több hívőt képviselnek. Így egyedül csak a református püspök bírt jog szerinti szenátusi tagsággal, az unitárius nem. A több mint 500000 magyar katolikus hívőt képviselő három katolikus püspök közül egy sem jog szerinti szenátor, mivel a katolikus egyházat egyedül a bukaresti érsek képviselte. A köztisztviselők betöltésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi jellegére.

Az alkotmány nem vonta vissza a nemzeti munkavédelmi törvényt, és egyetlen, a kisebbségeket sértő törvényt vagy rendeletet nem módosított. Tovább folytak az erőszakos áttérítések a római katolikus hitről a görög katolikusra. Bár a román kisebbségi szerződés 8. cikke kimondta a törvény előtti egyenlőséget, a polgári és politikai jogok egyenlőségét és azt, hogy „minden román állampolgár bármely nyelvet szabadon használhat a magán és kereskedelmi forgalomban, vallási és bármilyen módon történő közzététel terén, valamint a nyilvános gyűléseken”, az alkotmány mind a gyülekezési szabadságjogot, mind a nyelvhasználatot korlátozta. Például magyar egyesületek meghívói, családi közlések, gyászjelentések, eljegyzések stb. sem voltak szövegezhetőek magyar nyelven. A legártatlanabb szövegű magyar nóta éneklése is el volt tiltva.

Diplomáciai vonatkozásban 1938. március és szeptember között megélnékölt Románia tevékenysége. *Cesianu* párizsi követ a francia külügyminisztériumban március 1-jén tett látogatásakor arra figyelmeztetett, hogy az egész térség elvész, ha a nyugati országok nem védik meg Csehszlovákiát. Május 6-án *Cesianu* tájékoztatta Jugoszlávia és Törökország franciaországi képviselőit: Anglia és Franciaország azt tanácsolta, hogy a Szudéta-kérdésben engedményeket kell tenni Németországnak. Május 22-én Bukarestben *Petrescu-Comnen* román külügyminiszter magához kérte *Fabricius* német nagykövetet és közölte vele: általános európai háborúhoz vezet, ha Németország és Csehszlovákia között fegyveres konfliktus tör ki. Ebben az esetben *Románia nem fogja közömbösen nézni Csehszlovákia sorsát*. Kérte *Fabricius*at: járjon közbe kormányánál a katasztrófa elkerülése érdekében. Romániának abban is jelentős szerepe volt, hogy július 31-én Szalonikiban megegyezés született a balkáni paktum országai és Bulgária között.

Az ország határainak megerősítésére katonai téren is történtek lépések. A királyi palotában már az Anschluss másnapján, március 13-án tartott tanácskozáson többen bizonyosak voltak abban, hogy a német hódítás nem áll meg Ausztriánál, s utána Csehszlovákia és Románia következik, amely különösen a kőolaj miatt vonzotta Németországot. Ezért április 19-én megkezdték az ország nyugati határainak katonai megerősítését.

A magyar-román viszony alakulása

Az 1938-as esztendőben Románia engedni látszott korábbi álláspontjából, miszerint a meg nem támadási szerződés ellenében hajlandó intézkedéseket foganatosítani a romániai magyarság érdekében. A varsói követ jelentése szerint - bár Franciaország inkább a cseh-magyar helyzet javítására törekedne - a román-magyar viszony is állandóan napirenden szerepelt. *Micescu* román külügyminiszternek január végi népszövetségi ülésen magyar vonatkozású megjegyzései is voltak. Mindenekelőtt arra kérte a magyar képviselőt, hogy a zsidó petíciók ügyét ne azonosítsák a magyar kisebbség ügyével, erről felelős magyar politikusok tegyenek nyilatkozatot, ami javítaná a román-magyar viszonyt. Ezen túl a kisebbségi problémák orvoslását is megígérte.¹⁸

Tulajdonképpen arról volt szó, hogy körülbelül azonos időben tárgyalta a hármas-bizottság a zsidó és a romániai magyar petíciók ügyét. Románia ígéretet tett a Goga-féle zsidóellenes intézkedések megszüntetésére, és *Micescu* nem mutatott többé érdeklődést a Népszövetség

magyar képviselője, illetve a magyar panaszok iránt. (A következő erdélyi vonatkozású petíciókról volt szó: dr. Szele Béla petíciója a brassói magyar kaszinó és polgári kör ingatlanának elkobzása tárgyában; az OMP beadványa a névelemzéssel, valamint a dévai magyar földművesek földjeinek elfoglalásával, a földrajzi nevek román írásával, az egyházközségek tulajdonát képező iskolaépületek elvételeivel, a felekezeti iskolák államsegélyével és a kolozsvári konzervatóriummal kapcsolatban.)

Az Anschluss előestéjén Tatarescu, illetve Micescu utódja, Comnen Ankarában a Balkán-antant konferencián jelezte Terfik Rustu Aras külügyminiszternek, hogy Románia kisebbségi törvény elkészítését tervezi.¹⁹ Ankarai hír volt az is, hogy a török külügyminiszter - attól való félelmében, hogy a közép-európai német expanzió Romániára kiterjedve a Duna-völgyében német-ország konfliktushoz vezet - Tatarescu nyomást akart gyakorolni a magyar-román megegyezés érdekében.²⁰

Hasonló szándékról tett tanúbizonyságot Arciszjevski bukaresti lengyel követ, aki közölte Bárdossyval: kormánya felhatalmazta arra, hogy a magyar-román viszony rendezése érdekében „a legmesszebbmenő módon exponálja magát”.²¹ Szerinte a német fenyegetettséggel szemben a két országnak sokkal szorosabban kellene együttműködnie, illetve az együttműködést egy perszonálunióval kellene megpecsételni úgy, hogy a két ország II. Károly román király jogára alul egyesülne.

Petrescu-Comnen Genfben az olasz főkonzul közvetítését kérte, hogy Olaszország mérsékelje Magyarország követeléseit, adja fel igényét, hogy a kisebbségi kérdésben ellenőrzést gyakoroljon, ugyanis „úgy a királynak, mind a kormánynak kifejezett vágya”, hogy megegyezzenek. Egyben bepanaszolta a bukaresti olasz követet túlzott magyarbarátsága miatt.²²

Hóry Varsóból jelentette június elején, hogy a budapesti román követ azt a utasítást kapta Bukarestből, hogy mozdítsa elő a sürgős megegyezést Magyarországgal. Hórynak tudomása volt arról, hogy a román politikusok között kétféle koncepció létezik. Titulescu a magyar kisebbséggel és Magyarországgal az addig folytatott politika fenntartását kívánja Comnennel együtt. A másik irányzat felismerte, hogy a magyar-román közeledés román érdek is, a kisantantot pedig működőképtelennek tartják, mint például Argetoianu is.²³

1938. március 12-én - az Anschlusra való tekintettel - Tatarescu magához kérte Bárdossyt és közölte, hogy a kisantant folytatni akarja az elmúlt évben megkezdett tárgyalásokat Magyarországgal.²⁴

Sinaian, 1938. május 4-én ültek ismét tárgyalóasztalhoz Magyarország és a kisantant képviselői. Ezen a napon kisebbségi státútum kiadására került sor Romániában. A király szándéka a kisebbségi kérdés kikapcsolása, „nyugvópontra juttatása” volt. Nem meglepő tehát, hogy éppen a királyi diktatúra adta ki a kisebbségi jogokat szabályozó gyűjteményt 1938 májusában, amelyet Románia első nemzetiségi törvényeként is említettek, bár az nem került be az új, 1938-as alkotmányba - mint ahogy a gyulafehérvári határozatok és a kisebbségi szerződés sem -, csak a hatóságoknak szolgált útmutatóul.

A státútum a miniszterelnökség alá helyezte és *főkormánybiztosi* jelleggel ruházta fel a kultuszminisztérium kisebbségi ügyosztályát. Ennek működését az 1938 augusztusában kiadott végrehajtási utasítás írta elő. Tevékenysége minden, a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos területre kiterjedt, de *csak* adatgyűjtő, ellenőrző hatásköre volt, a miniszterelnöknek tehetett javaslatot, és ez továbbította a szakminisztériumok felé.

A minisztertanácsi jegyzőkönyv a következő 28 pontot tartalmazta: 1) A román állampolgárok nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül jogosultak arra, hogy iskolákat, intézményeket, közművelődési és felekezeti egyesületeket létesítsenek. 2) Az állam könnyítéseket foganatosít költségvetéséből ezen iskolák fenntartóinak. 3) A 14 százalékos községi adóból megfelelő hányad nyújtandó a kisebbségi magániskoláknak. 4) Elintézendők a nyilvánossági jogra vonatkozó kérések. 5) A gyermek neveléséért törvényesen felelős

személyek egyedül jogosultak arra, hogy meghatározzák a gyermek nemzeti hovatartozását, és hogy milyen iskolába írassák. 6) A kisebbségi vasárnapi iskoláknak és ifjúsági egyesületeknek joguk van a törvény rendelkezéseinek megfelelően és az illetékes hatóságok által elfogadott alapszabályok alapján működni. 7) A kisebbségi középiskolai vallástanárok kinevezhetők és véglegesíthetők, de képesítési vizsgát kell tenniük a teológiai diplomájuk alapján. 8) Az érettségi vizsgákra olyan tanárok nevezendők ki, akik ismerik a tanulók anyanyelvét, és akik anyanyelvükön vizsgázhatnak. 9) A közigazgatási hatóságok kötelesek tiszteletben tartani a történelmi kisebbségek vallásfelekezeti képviselőinek jogait. 10) A közigazgatási szerveknek nincs joguk istentiszteleti ügyekbe beleavatkozni. 11) A lelkészek javadalmazása, ami az államsegélyt illeti, a kultusztörvény értelmében ugyanazon arányban történik. 12) Egy román állampolgár faji eredete, nyelvi vagy vallási hovatartozása nem képezhet akadályt, hogy az államnál, megyénél vagy községnél tisztséget foglalhasson el. 13) A községi tanácsok bármely kisebbségi tagja saját anyanyelvén fejtheti ki véleményét a tanácsüléseken, de ezek jegyzőkönyveit román nyelven kell vezetni. 14) Azok a kisebbségi polgárok, akik még nem tudják az állam nyelvét, saját anyanyelvükön is betérjeshetik kérelmeiket az előjáróságoknál, hiteles román nyelvű fordítás kíséretében. 15) A hivatalos levelezés az állam nyelvén történik. 16) A kisebbségi községek tisztviselőinek kötelességük ismerni az illető kisebbség nyelvét. 17) A többségükben kisebbségek lakta községekben a bíró vagy albíró közülük nevezendő ki. 18) A napilapok, folyóiratok, közlemények címlapján megjelenésük helye kisebbségi nyelven is jelezhető. 19) A családnevek eredeti alakjukban írandók. 20) Azok az állami vagy községi szolgálatban levő tisztviselők, akik román iskolák által kibocsájtott oklevéllel rendelkeznek, felmentetnek a további román nyelvvizsga alól. 21) Azoknak a kisebbségi tisztviselőknek, akik állami iskoláknál működnek mint a középiskolai vagy elemi tantestület tagjai, joguk van az 50 százalékos vasúti kedvezményhez. 22) A bíróságoknál a kisebbségi polgárok saját anyanyelvükön védhetik érdekeiket, ha nem képviseli őket ügyvéd. 23) A történelmi kisebbségekhez tartozó polgárok képviseltethetik magukat az illető tartományokban: a) a kereskedelmi és iparkamarában, b) a gazdasági kamarákban és c) a munkakamarákban. 24) A kisebbségi bankok és szövetkezetek a hasonló román vállalatokkal azonos feltételek mellett fejlődhetnek. 25) A kereskedelmi cégtáblákat román nyelven kell kitenni. A kisebbségek saját nyelvükön is megjelentethetik őket. 26) Romániában csak a román nemzeti zászlók függeszthetők ki. A kormány azonban felhatalmazást adhat bizonyos egyesületeknek, hogy egyes helyeken saját lobogóikat vagy megkülönböztető jelvényeiket használják. 27) Az Erdélyi Múzeumegyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a marosvásárhelyi Teleki könyvtár helyzete méltányosan rendezendő. 28) Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület működése biztosíttatik.²⁵

A rendelkezés alapvető hiányossága az volt, hogy *minisztertanácsi határozat formájában* akarta rendezni a kisebbségi kérdést, tehát nem törvénnyel, alkotmányos módon. Továbbá az egyes pontokkal kapcsolatban a következő kifogások merültek fel.²⁶

1. pont. A kisebbségi iskolákat magániskoláknak minősíti, ezért nekik a nyilvános iskolaalapítási jogot is biztosítani kell. A 2-3. pont csak általánosságokat mond az iskolai segélyekkel kapcsolatban. Az anyanyelvű oktatás elmulasztásának esetében az állam épp úgy nem akar szankcionálni, mint a 5. pontban jelzett joggal kapcsolatban, hogy tudniillik a gyerekek etnikai hovatartozásának megállapításáról ki dönthet. A 7. pont fenntartja a sérelmezett képesítési vizsgákat. A 8. pont szerint a vizsgákat a tanulóknak *saját tanáraik* előtt kell letenniük, az állam részéről csak vizsgabiztos küldendő ki. A 9. pont nem biztosítja az egyházak autonómiáját, különösen azért, mert az 1938. május 13-i számú rendelet szerint az egyházi alpból származó összeget be kell szolgáltatni az állampénztárba. A 12. pont nem biztosítja az arányszámuknak megfelelő részvételüket a tisztségek betöltésénél. 13. pont. Ahol a lakosság 10 százaléka a nemzeti kisebbséghez tartozik, ott a jegyzőkönyvvezetésben

biztosították az anyanyelvhasználatuk. A 14. pont ellenére a hatóságok ezúton sem mindenhol fogadtak el magyar nyelvű beadványokat. A 16. pont kiegészítendő azzal, hogy a kisebbségi községek tisztviselőit a kisebbségek közül kell választani, mint ahogyan a bírót és a helyettesét is választani kell, és nem felülről kinevezni. E két szabály a városokban is alkalmazandó. 19. pont. A családi nevek visszaállítandók eredeti formájukba. 20. pont. A nyelvvizsga alól mentesüljenek a magántisztviselők és a szabadpályán működők. 23. pont. Az arányszámuknak megfelelő képviselő biztosítása nélkülözhetetlen. 24. pont. El kell törölni azt a korábbi rendelkezést, hogy az igazgatósági tagok fele román kell legyen. 25. pont. A cégtáblákon kívül más feliratok esetében is használható legyen a magyar nyelv. 27. pont. Az említett magyar autonóm intézmények helyzetének rendezésével kapcsolatban konkrétumok szükségeltetnek.

A „statútumból” kimaradt: az állampolgári jegyzékben fel nem vettek állampolgári ügyének a rendezése; a közigazgatási törvény értelmében a székely megyéknek a román többségű tartományokba való beosztásának megváltoztatása; a szász egyetemi vagyomból a régi törvényeknek megfelelően a magyar kisebbségek részesítése; az egyesületi és gyülekezeti szabadságnak biztosítása; a nyugdíjaknak a régi királyságbeli nyugdíjakkal való egyenlősítése; a kultúrzóna eltörlése; az elvett katolikus iskoláknak és más egyéb jelentékeny katolikus vagyonoknak Visszaadása; a konkordátumok rendezése; a szerzetesek jogi személyiségének elismerése; a székely közbirtokosságok ügyeinek rendezése és jogi személyiségének biztosítása; a lapbetiltások, a közgyűlési, színészi és műkedvelői előadások tilalmának megszüntetése; a mezőgazdasági ingatlanok forgalmának a kisebbséggel szemben való korlátozásainak megszüntetése; a csombordi és kézdivásárhelyi gazdasági iskolák bezúntetésének visszavonása; a ditrói római katolikus és a firtosmartonosi unitáriusi iskola épületeinek visszaadása és szabad működésüknek biztosítása; a székely tanügyi és iskolai autonómiák létesítése.

Az új főkormánybiztosság megszervezéséről és a statútum megjelenéséről a magyar lapokon kívül alig adtak hírt. Rényey követségi tanácsos tudni vélte: a cenzúra tiltotta meg, hogy a kérdéssel a lapok foglalkozzanak. A statútum agyonhallgatása az erdélyi magyar politikai körökben megerősítette azt, hogy „kifelé szánt gesztus” volt. Rényeynek mint ideiglenes ügyvivőnek szeptember első hetében alkalma volt Farquhar ideiglenes angol ügyvivővel és gróf Raczinski lengyel nagykövettel a statútumról beszélgetnie.²⁷ Mindketten arról próbálták meggyőzni, hogy a román hatóságok a statútumot végre fogják hajtani, arra garancia a király akarata, valamint az új közigazgatási rendszer, hogy tudniillik a beiktatott tartományi helytartók a méltányos kisebbségi politika folytatására kaptak utasítást. Raczinski, a kolozsvári lengyel konzulra hivatkozott, aki szerint a statútum óta enyhülés állt be a kisebbségek életében. Farquhar érdeklődésére, hogy miképpen alakul majd a csehszlovákiai magyarság sorsa, Rényey a következőket választotta:²⁸ „Kétségen felül áll, hogy a csehországi magyar kisebbség a szudeta-németek helyzetének rendezéséhez fog igazodni és mindenben igényt fog tartani a clause de la nationalite la plus favorisée elv érvényesítésére.”

Az angol ügyvivő felvetette azt a kérdést, vajon ezt az elvet nem fogjuk-e más országokra és így Romániára is alkalmazni kívánni. Azt válaszoltam, hogy ilyen tervekről nincs tudomásom, azonban olyan időket élünk, amelyekben a gyakorlati élet követelményei a szükségessé váló revíziókat, mintegy automatikusan a maguk természetes erejükből kifolyólag hajtják végre.”

Ha a kisebbségi statútum, nem is, a bledi magyar-kisantant megbeszélések élénken foglalkoztatták a román sajtót. Rényey tudni vélte, hogy augusztus 27-én Maniu a következőket jelentette ki külföldi újságírók előtt.²⁹ „Magyarország lehengerelte a kisentente külpolitikáját, és a bledi kisentente konferencián teljes győzelmet aratott. A kisentente megadta Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, amellyel szemben azonban semmit sem kapott. A megnemtámadás nem ellenértéke ennek a koncessziónak, mert hisz több

nemzetközi egyezményben Magyarország már kötelezte magát, hogy nem indít fegyveres akciót szomszédai ellen. A kisentente Magyarországgal szemben elvesztette a játszmát, és elismerte a békeszerződések revízióját”.

A müncheni egyezmény erősen sokkolta a román közéletet. Ezzel magyarázható - lásd Hóry 1938. október 17-i jelentését,³⁰ hogy „egyes román tényezők részéről felmerült a magyar-román határkiigazítás gondolata. A román elgondolás szerint Nagyvárad és Arad magyarlakta környékén lehetne erről szó. A budapesti román követ lengyel kollégája előtt hasonlót jelentett ki.

Juliu Maniu beszédét a NPP fiatalságához egyetlen román lap sem merte lehozni. Míg a királyi diktatúra bevezetése idején, Cristea patriarchához intézett levelében - a diktatúra elítélése mellett - Erdély sajátos fejlődésére, regionalizmusára tette a hangsúlyt, beszéde-hiszen korábban a fő ellenségről: a királyról (és liberálisokról). volt szó -, semmiféle autonómiáról, határkiigazításról nem akart tudni.³¹ Úgy ítélte meg, hogy a független és önálló Erdély ütközőállam lenne a két ország között; és „a Dunamedencét megfosztaná attól a fix bázistól, amelyet a 20 milliós Románia jelent.” Abszurdnak nevezte azt a javaslatot, mely szerint a Székelyföldet korridor kösse össze Magyarországgal, mert az „kompakt román tömegeket szakítana le a nemzet testéből”. A leghatározottabban elutasította azt is, hogy egy határsávot, amely Szatmárnémetit, Nagyváradot, Aradot és Temesvárt foglalná magába, átengedjenek Magyarországnak, mert ez - szerinte - „olyan gazdasági és kulturális sávot fosztaná meg Romániát, amelynek jellege tiszta román, s csak az erőszakos elmagyarosítás folytán változtatott némi mértékben jelleget...”

A csehszlovák-magyar tárgyalások Komáromban 1938. október 9-13. között, a magyarlakta területeknek felajánlott autonómia, a területi revízió közelsége, ennek hatása a magyar-román viszonyra és Erdély kérdésére mindkét felet élénken foglalkoztatta. Barcza jelentette Londonból, hogy a román követ reményét fejezte ki: a magyar-csehszlovák területi kérdés megoldása elhúzódik, ameddig a nagyhatalmak arról egymás között megegyeznek. Ezután hozzátette: míg a csehszlovákiai magyarlakta területek visszacsatolása Magyarországhoz nem lesz nehéz, addig „a máshol élő magyar kisebbségek kérdése földrajzilag csakis azok áttelepítése által volna megoldható.”³² Ekkor mind az olasz, mind a lengyel diplomácia a magyar-román viszony rendezését sugallta oly módon, hogy mindkét fél részéről először hivatalt nem viselő személyek üljenek le a tárgyalóasztalhoz. Lengyel diplomaták Bethlen István, illetve Argetoianu vagy Tatarescu nevét említették.³³

A Magyar Népközösség és a magyar-román viszony alakulása a második bécsi döntésig

Nem sokkal a kisebbségi státútum megjelenése után Romániában olyan közigazgatási törvényt adtak ki, amely az országot tíz tartományra osztotta fel. Megalkotóit az a cél vezette, hogy a megyékben biztosítsák a románok túlsúlyát. Például így került Háromszék és Brassó a Bukarest központú Bucegihez, vagy Alsó-Fehér, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Fogaras, Nagy- és Kisküküllő, Szeben megye mellett Csík és Udvarhely megye a Gyulafehérvár központú Maros tartományhoz.

1938. december 16-án jelent meg az a rendelet, mely kimondotta a Nemzeti Újjászületés Frontjának mint *egyetlen politikai* szervezetnek a megalakítását. A végrehajtási utasítás 6. pontja szerint a Frontba belépett kisebbségek megalakíthatják alosztályukat, ahol „érvényesíthetik mindazokat a jogukat, amelyeket az életben lévő törvények biztosítanak számukra.” A törvény részint hivatva volt kiszorgálni a király elképzelését, részint még mindig az első bécsi döntés sokkját viselte magán.

A magyarságot a belépésre három tény ösztönözte: a romániai németek rövid időn belül beléptek a Frontba; az állami alkalmazottak, tisztviselők, egyházi emberek, kisiparosok, akik

valamiképp ki voltak szolgáltatva az államnak, kényszerítve voltak erre a lépésre; végül a Magyar Közösség hivatva volt a Magyar Szövetség, illetve az Országos Magyar Párt (OMP) helyébe lépni. 1939. február 11-én a Magyar Népközösség megtartotta alakuló ülését Kolozsváron. Bánffy Miklós kifejtette: a cél „Kulturális, gazdasági és szociális téren a Romániában élő magyarok egységes képviselője, érdekeinek megóvása és előmozdítása.” Az alulról jövő megszervezés révén a magyarság népi tömegei is helyet kaptak benne. Vezetői között pedig az erdélyi magyarság minden képviselője ott volt, az OMP-től a vásárhelyi találkozó szervezőiig. A kortársak is, majd az azt követő nemzedékek közül sokan vitatták, érdemes volt-e a magyarságnak belépnie a szervezetbe. Akik mellette szóltak, legfőbb érvük az volt, hogy: 1) az ellenzéki és a kisebbségi pártok tevékenységét a királyi diktatúra erősen korlátozta; 2) soha nem látott mértékben szervezték meg a magyarságot, s valóságos *nemzeti katasztert* sikerült így felállítani. A megszervezés mintája a székelyek „tizes”, illetve a szászok „szomszédsági” szervezete volt: 5-12 család alkotott egy szomszédságot, élén a tizedessel; 10-20 szomszédság vagy tized képezett egy főtizedet; a főtizedek pedig egy kerületet. Kolozsváron például a szomszédsági szervezetek taglétszáma elérte a 140000-et.

A magyarság tizenöt képviselője-akik kénytelenek voltak felölteni a kék uniformist - helyet kapott a Front legfelsőbb vezetésében, a Direktóriumban és a Tanácsban.³⁴

Épp hogy hozzáfogtak a Magyar Népközösség (MNK) alapszabályzata kidolgozásához, amikor Tiso bejelentette az önálló Szlovák Köztársaság megalakulását. Másnap, 1939. március 15-én a német hadsereg bevonult Cseh- és Morvaországba, a magyar honvédség pedig megkezdte Kárpátalja megszállását. Romániában az öt magyarhadtestnek a magyar-román határon való felvonultatása okozott pánikhangulatot, amelyet katonai intézkedések, mozgósítási parancsok kiadása, tömeges behívások követtek. A Nagyváradon történekről részletes beszámoló készült.³⁵ Itt március 17-én kezdődtek el a katonai behívások, illetve a határszéli erődítményeknél alkalmazott regáti polgári munkások hazaszállítása családostól. Az erődítmények és csendőrorsök létszámát megnövelték, a magyaroknál pedig megkezdődtek a razziák és házkutatások. 21-én éjjel a helyőrség az összes kaszárnyát kiürítette, és a parancsnokság irattárát is elszállították. A határszéli falvakból élelmiszert, gépkocsikat, lovakat rekviráltak. Az erdélyi hadtesteken kívül nagyarányú behívások történtek a regáti és a besszarábiai hadtestekhez is. A mozgósított hadsereget Szatmár-Máramarossziget, illetve Szatmár-Nagyvárad vonalra koncentrálták. A beszámoló szerint a „pánikszerű menekülés” 1939. március 17-22. között zajlott.

Calinescu miniszterelnök tagadta, hogy általános mozgósításról volt szó, csak néhány korosztály behívását említette. A katonakönyvekbe háromféle cédula volt beragasztva, a három mozgósítási fokozat szerint - jelentette a kolozsvári konzul.³⁶ A fehér azt jelentette, hogy a további intézkedést otthon kell bevárni, a vörös-cédulásoknak azonnal jelentkezniük kellett a csapattesteiknél, a sárga cédulával rendelkezőkre mozgósítás esetén a legelső között került sor.

A Kolozsvár környéki behívásokra akkor került sor, amikor a német követelésnek eleget téve, Románia aláírta a német-román gazdasági egyezményt. Itt a behívások az egykori osztrák-magyar hadseregben tiszti rangot elért magyarokat is érintették. ANUF főtanácsának ülésén-melyen az MNK vezető is jelen volt - Calinescu azt állította, hogy a csapatoknál a behívottak négyszerese jelentkezett, jelezve, készek megvédeni az ország határait.

A román (és magyar) mozgósításnak nagy nemzetközi visszhangja volt. Varsóban Kobylanski politikai osztályfőnök Hóry követ előtt azzal mentegette a románokat, hogy „egy német ösztönzésre történő agressziótól tartottak és tartanak ma is, mert úgy vélik, hogy ha Németország ezt további politikai tervei céljából szükségesnek tartja, úgy módjában lesz akarátát Magyarországra rákényszeríteni.”³⁷

Márciusban Anglia bejelentette: garantálja Románia határait. Általános magyar vélemény volt az, amit Londonban Utassy katonai attasé a War Office közép-európai referensével,

Banfield alezredessel folytatott beszélgetésében megjegyezték 1939. június 3-án, az ugyanis, hogy a románok az angol garancia megadása óta még jobban elzárkóztak mind a Magyarország felé való közeledéstől, mind az erdélyi magyar kisebbségi panaszok orvoslásától.³⁸ Utassy arra utalt, hogy a Kárpátaljára történt bevonulás után a magyar kormány kisebbségi szerződés megkötésére tett javaslatot, amit Románia visszautasított. Az MNK részéről április 19-én Bánffy Miklós és Szász Pál emlékiratot adott át II. Károlynak, amelyben az újabb magyar sérelmeket foglalták össze. Az egyik új sérelem az volt, hogy a mozgósítás idején magyarok lakásait, rádióját, intézményeit foglalta le a román katonaság.

Barcza londoni követ lord Hailsham hadügyminiszter részéről megerősítést nyert azon véleményében, hogy Románia az angol garancia óta még inkább mellőzi a kisebbségi kérdés rendezését. Bárdossy bukaresti magyar követ az év folyamán több érdekes beszélgetést folytatott a román külügyminiszterrel, Gafencuval a kisebbségi kérdéssel és a két ország viszonyáról. Gafencu *nem tagadta*, hogy az MNK emlékirata valós sérelmeket tartalmazott. (A magyarság a neki tett ígéretben bízva csatlakozott a Fronthoz.) Azt állította, hogy sem neki, sem a román kormánynak még nem volt ideje foglalkozni a kisebbségi szerződésre vonatkozó magyar javaslattal, s hogy az erdélyi magyarság vezetőivel, az MNK tagjaival meg tudják magukat értetni, a magyar kormánnyal annál kevésbé. Arra hivatkozott, hogy Budapest Belgrádot előnybe részesíti Bukaresttel szemben. Ennek ellenére Jugoszlávia hallani sem akart semmiféle kisebbségi szerződésről és a bledi egyezmény megújítását javasolta.

A legközelebbi érdemi beszélgetésre Bárdossy és Gafencu között június 26-án került sor. Gafencu szemrehányást tett, hogy gróf Csáky István magyar külügyminiszter csak azért javasolta a kisebbségi szerződést, hogy annak román elutasítása után azt mondhasa Londonban és Párizsban: a román fél nem hajlandó a jóviszony megteremtésére.³⁹ Bárdossy azt kifogásolta, hogy a román kormány nem lép fel határozottan a helyi túlkapások ellen. „A kisebbségi szerződésre nem a magyar kormánynak van szüksége. Az ilyen szerződés megkötésétől azt reméltük volna, hogy az erdélyi hatóságok végre megértik, hogy maga a román kormány most már nemcsak ígéri, de egyenesen kötelezettséget vállal, ennek folytán akarja is a kisebbségi jogok komoly tiszteletben tartását.”⁴⁰ Az MNK álláspontja is az volt, hogy a magyar kisebbségeket pozitívan érintő változások újból a külföldnek szóltak, s propaganda szerepet szántak azoknak. Például a kormány az 1939-40-es tanévben 20 millió lejt utalt át a költségvetésből a magyar felekezeti iskolák részére. Továbbá az 1939. májusi népiskolai törvényekből kimaradt a névelmezésre vonatkozó rész. Az MNK részéről a miniszterelnöknél tett kihallgatáson kérték, hogy mentesítsék a nem román állampolgárságú magyarokat az úgynevezett idegen illeték fizetése alól. Kifogást emeltek amiatt, hogy a magyar közalkalmazottakat tömegesen telepítették át Erdélyből a Regátba, Besszarábiába és Dobrudzsába.

Az MNK az 1939. júniusi választások alkalmával a kormánnyal kötött megállapodást. Ennek értelmében 12 képviselői és 5 szenátori helyre számíthatott (az új választási és közigazgatási törvény szerint Brassó és Háromszék megye, mint Bucegi tartom W y része nem küldhetett képviselőt a parlamentbe). A Népközösség jelöltjeire 16000-rel több szavazatot adtak le, mint 1937-ben. Ezzel hat szenátori és kilenc képviselői mandátumhoz jutottak. Ezúttal nem politikusok, ügyvédek, hanem magyar szakemberek kerültek be a parlamentbe. A magyar képviselők a trónbeszédnek azon részére, miszerint a király „a törvényes keretek között biztosítani fogja a kisebbségek gazdasági, szellemi és kulturális fejlődését, s a kormány ezt a feladatot teljes őszinteséggel fogja teljesíteni”, úgy válaszoltak, hogy a kisebbségi státútumot módosítsák, és *emeljék törvényerejűre*.⁴¹

Szeptember 21-én az MNK vezetősége egy közel 100 oldalas emlékiratot készült átadni Calinescunak, akit ezen a napon gyilkoltak meg a vasgárdisták. Az emlékirat több fejezetből állt. Az első azokat a rendelkezéseket, törvényeket gyűjtötte össze, amelyeket a helyi

hatóságok elszabotáltak, a második egy 19 pontos lista, amelyre viszont kormány szinten tettek ígéretet a január 17-i megállapodásban; a harmadikban az e megállapodással ellentétes intézkedéseket gyűjtötték össze; a negyedik a Nemzeti Újjászületési Frontba való belépés utáni sérelmeket tartalmazta.

1939. augusztus 17-én, a sinaiai magyar-román gazdasági tárgyalások idején újabb határincidens történt Gesztnél. Román verzió szerint tíz magyar járőr megsértette a román határt, és román részen megtámadott két embert. Az egyiket lelőtték, a másik megsebesült. A jelentés megállapítja, hogy május óta ez a 15. ilyen típusú incidens.⁴² A magyar katonai ügyész vizsgálata után kiderült, hogy három román határőr tévedt magyar területre (almát szedtek), és ők támadtak a lefegyverző magyar járőrre. A román fél kénytelen volt elfogadni a vizsgálat eredményét.

Vörnle jugoszláv követ, a vezérkari főnöknek és a honvédelmi miniszternek szóló jelentésében számolt be arról, hogy szeptember 24-én Rasić jugoszláv követ felkereste, és azt a kérdést tette fel, hogy nem lenne-e célszerű, ha Magyarország és Románia kölcsönösen csökkentenék a határon lévő katonai alakulatok létszámát. Egyben felajánlotta a jugoszláv kormány közreműködését. Szeptember 28-án Rasić közölte, hogy Gafencu elfogadta a csökkentésre vonatkozó javaslatot, és a román kormány hajlandó a *felemelt létszámú* csapattesteknél a már megkezdett elbocsátásokat az állomány 30-35 százalékára fokozatosan végrehajtani. Magyar részről kijelentették: a szabadságolások mértékét 30-ról 50 százalékra növelték.⁴³

Az 1939. szeptember 29-én megkötött német-orosz „barátsági és határegyezmény”, - a Molotov-Ribbentrop-paktum - napirendre tűzte a besszarábiai és bukovinai kérdést. Románia tisztában volt azzal, hogy a Szovjetunió előbb vagy utóbb javasolja a román-szovjet határ módosítását, és legtöbbször már akkor remélték: ha lemondanak ezekről a részekről, akkor elnyerik a szovjetek támogatását a más irányból, azaz Bulgária és Magyarország részéről jelentkező igényekkel szemben.

Sztójay berlini követ hasonló információval rendelkezett.⁴⁴ Egyik bizalmi embere a Románia és Szovjetország közötti tárgyalásokról értesítette. Gafencu november 29-i, a román parlament külügyi bizottsága előtt mondott beszédében - amelyben megindokolta a lengyel menekültek befogadását, és kiállt a román-szovjet békés kapcsolatok mellett -, a Duna-medence jövőjével kapcsolatban a következőket jelentette ki:⁴⁵ „mert egy olyan állam helyébe, amely kisebbségekből volt összetéve, amelyben az uralkodó nemzet maga is kisebbség volt, olyan nemzeti államokat teremtett - köztük Magyarországot, - amelyek életképesek és teljesíteni tudják a békés rend fenntartására irányuló hivatásukat. Megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy Magyarország Jugoszláviával szemben felismerte ezt az igazságot, s reméljük, hogy Romániával szemben is el fogja ismerni. Bármilyen legyen is, ez a természetes rend, nem lehet többet változtatni rajta. A trianoni békeszerződés által ütött sebeket nem lehet a nemzetiségi elv és a nemzeti államok lerombolásával meggyógyítani, hanem csak ezeknek az államoknak együttműködésével, amelyeknek közös célja, hogy megerősítsék független nemzeti létüket. Maguknak a kisebbségeknek is békés szerepet kell betölteniök, amelyet nem szabad, hogy külső bujtogatás megzavarjon.”

December 11-én Bárdossy előtt Gafencu megerősítette: „Magyarország a Szent István-i birodalomról álmodozik, ami azt jelenti, hogy Erdély egész területére igényt formál. Románia azonban lemond Besszarábiáról, lemond Dobrudzsáról, de „Erdélyt, amely a román nép bölcsője, nem hagyja: ezt a területét, ha kell legutolsó csepp véréig megvédi.”⁴⁶

A bukaresti magyar katonai attasé tudni vélte, hogy Argetoianu miniszterelnök novemberi bukásában külpolitikai koncepciója játszott nagy szerepet. Argetoianu abból kiindulva; hogy Románia nem képes három arcvonalon szembeszállni szomszédai területi igényeivel, hajlandónak mutatkozott egy olyan kompromisszumos megoldásra, hogy részben kielégíti azok területi igényeit, a szovjetek számára Kelet-Besszarábia, Bulgária számára Dél-

Dobrudsza, és Magyarország számára a határmenti zárt magyar lakosú területek átadásával.⁴⁷ Argetionau jó benyomást tett a magyar követre. Egy korábbi, október 3-i látogatása alkalmával a miniszterelnök felvetette a német és a szláv „tenger” között a magyar és a román nép összefogását, és emlékeztetett: ha Oroszország előretör, annak meglesznek a következményei az összes közép-európai országra nézve.⁴⁸

Argetoianu bukása után a király Tatarescut bízta meg kormánykialakítással, aki kormányprogramjában ígéretet tett a kisebbségi törvény elkészítésére és elfogadására. Egyúttal felkérte a kisebbségek vezetőit az együttműködésre. Bánffy Miklós 1940. január 6-i keltezésű emlékiratban foglalta össze a kormány és az MNK egyezménye óta eltelt idő kisebbségi politikáját.⁴⁹ Először az eredményeket vette számba. 1) A Magyar Népközösség szervezeteinek kialakulása elé nem gördítettek akadályt. 2) A felekezeti tanítókat államsegélyben részesítették. 3) Mintegy 80000 személy állampolgársági ügyét rendezték. 4) Elismerték a királyhágó melléki református püspökséget. Bánffy azonban szükségesnek látta hangsúlyozni, hogy „a Kormánynak fenti jó akaratú rendelkezései és intézkedései ellenére is a magyar kisebbség helyzete nem javult, sőt. bizonyos tekintetben súlyosbodott...” Ezután a „legégetőbb” panaszok felsorolása következett. 1) Több ezer magyar köztisztviselőt bocsátottak el a román nyelv nem tudásának ürügyével, nyugdíj nélkül. 2) A magyarok nyugdíjaztatási ügye több hónapot vesz igénybe, és a nyugdíj komoly hányadát tartja vissza a nyugdíjpénztár. 3) Folytatódott a magyar köztisztviselők áthelyezése Erdélyből. 4) A hivatalokban a magyarul a vidékeken számarányukhoz viszonyítva nem megfelelő mértékben vannak képviselve. 5) Már húsz tanuló esetében (a hatvan fővel szemben) indíthatóak anyanyelvű osztályokat. A középiskolákban a diákok vizsgázhatnak az iskola nyelvén. Szűnjön meg a felekezeti iskolák hátrányos megkülönböztetése. 6) A nemzetnevelésügyi minisztérium nyugdíjazta a hatvan évet betöltött tanárokat, de évek óta nem ír ki vizsgát új tanárok számára. Így nagy tanerő-hiánnyal küzdenek a magyar iskolák. 7) A középiskolai tanárok is kapjanak államsegélyt. 8) A református és unitárius papok úgyszintén. 9) Rendezzék a katolikus intézmények és a román állam közötti vitás ügyeket. 10) Vonják vissza a nemzeti munkavédelemről szóló törvényt, amely megakadályozza a magyar tisztviselők és munkások alkalmazását. 11) A kisebbségi iparosok is kapjanak iparendélyt és mesterkönyvet. 12) A mezőgazdasági munka, kereskedelmi és ipari kamarákba magyar tagokat is vegyenek fel. 13) Legyen szabad a magyar nyelvhasználat a közéletben, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Vegyék le a magyar nyelvhasználatát tiltó táblákat. 14) Biztosítsák magyar polgármesterek és alpolgármesterek kinevezését. 15) Büntessék meg azokat a hatósági embereket, akik visszaéléseket követtek el. 16) Engedélyezzék az MNK üléseit. 17) Rendezzék a Csíki Magánjavak ügyét.

Egy korábbi emlékirat⁵⁰ a magyar kisebbségeknek a közigazgatási ágazatokban való részvételre tett javaslatát tartalmazta. A községekben a három választott tagból a magyar lakosság községbeli számarányának megfelelően biztosítatik: egy hely, ha a magyarság számaránya eléri a 30 százalékot; két hely, ha a magyarság számaránya eléri a 60 százalékot; három hely, ha a magyarság számaránya eléri a 90, százalékot. b) városokban, amelyek nem megyei székhelyek, az öt választott tagból egy-egy hely, minden elért 20 százalék után; c) városokban, amelyek megyei székhelyek, a hét helyből egy-egy hely, minden elért 15 százalék után; d) törvényhatósági joggal felruházott városokban a 12 helyből egy-egy hely minden elért 10 százalék után.

A tartományi tanácsokban a magyar kisebbség számára a következő helyek biztosítanak:

a) a bucegi tartományban húsz helyből három, éspedig: kettő Háromszék és egy hely Brassó megyében; b) Maros tartományban 18 helyből hét, éspedig: két-két hely Csík és Udvarhely megyékben és egy-egy hely Maros, Kisküküllő és Torda megyékben; c) Szamos tartományban, a 14 helyből három, azaz egy-egy hely Kolozs, Szilágyi, Bihar és Szatmár

megyékben: d) Temes tartományban a tíz helyből kettő, és pedig: egy-egy hely Temes és Arad megyékben.

A kisebbségi státútum 17 százaléka úgy értelmeztetik és alkalmaztatik, hogy a községekben és városokban, ahol a magyar kisebbség számaránya eléri a 60 százalékot, a polgármester magyar legyen; ott pedig, ahol a magyarság számaránya 30 százalékot ér el, az alpolgármester legyen magyar. Szintén egy korábbi dokumentum a Kisebbségi Minisztérium nyolchónapos tevékenysége alatti vallás- és közoktatással kapcsolatos eredményeket sorol fel 43 pontban. Ebből kiderül, hogy 795 magyar nyelvű felekezeti iskola működött, 258 állami iskola vagy tagozat, ebből 78+108 működését kérésre engedélyezték, s a hatvan éven felüli tanárok nyugdíjaztatását leállították.

A két forrás - Bánffy és a Kisebbségi Minisztériumé - sok ellentmondást tartalmaz. Más jelentések még kiegészítik azzal, hogy a kultúrzóna intézménye még létezik, vagy hogy a Csíki Magánjavak ügyének rendezése is várat magára; a nyelvvizsga le nem tétele miatt elbocsájtások sem szűntek meg. Mivel Tatarescu olyan nyilatkozatot akart kicsikarni az erdélyi magyarok vezetőitől, amellyel a külföld felé igazolni tudja, hogy elégedettek a kisebbségi politikával, 1940 első hónapjaiban újabb engedményeket tett. Így elismerték az evangélikus szuperintendenciát, kártalanították a dévai csángó telepeseket. Március 14-én a magyar parlamenti csoport kimutatást készített a Kisebbségi Minisztériumnak. Ebben 28 olyan ügyet soroltak fel, amelyet rendeztek, és 29 olyat, amelyben még nem született döntés. Az elintézésért nyert ügyekre hivatkozott a miniszter. „Dragomir kisebbségi miniszter 1940. április 18-i parlamenti beszédében, annak bizonyítására, hogy a kisebbségi politika Romániában 1920 óta annyira liberális volt, amilyenre Európában csak kevés országban volt példa... némely téren még a románlakta vidékeken a román elem hátrányára.” Összehasonlítva: a németekkel könnyebben sikerült együttműködni - jelentette ki, - míg „a magyar kisebbség vezetői figyelmen kívül hagyva az események erejét, feljogosítva érezték magukat, hogy ismételten panaszkodjanak azért a lassúságért; amellyel fontosabb sérelmei az orvoslás felé haladtak”. Ennek ellenére - folytatta Dragomir - „A magyar kisebbség vezetői - követve az előző vezetőség példáját nagyon is tudatában voltak annak, hogy elismervén végleges elhelyezkedésüket az új Románia határai között, le is kellett vonniok e helyzetből az összes következményeket, hogy így biztosíthassák etnikai létüket és szabad fejlődésüket, mint a békés normális együttműködés feltételeit az államalkotó néppel, melyhez most már hozzáfűzi őket a közös sors.”

Az év nyarán jelentős belpolitikai változások történtek Romániában: a király június 21-i rendeletével átalakította a Frontot a „Nemzet Pártja”-vá, amelybe a magyarság már nem lépett be. A német sikerek a hadszíntereken a hazai németbarát politikai körök előretörését vonták maguk után. Június 26-án pedig Molotov ultimátuma 24 órát adott Romániának, hogy Besszarábiából és Észak-Bukovinából kivonuljon. Románia kénytelen volt eleget tenni az ultimátumnak. Július 29-én általános mozgósítást rendeltek el - ezzel párhuzamosan július végére fejezte be a magyar haderő felvonulását a román határon - és a kormány élére a németbarát Gigurtu került. Ő és Manoilescu külügyminiszter két héttel Teleki Pál miniszterelnök és Csáky István külügyminiszter Hitlerrel tett látogatása után, július 26-án érkezett Berchtesgadenbe, onnan Rómába. Hazatérve jelentette be a sajtónak Manoilescu, hogy Magyarország revíziós igényeit *lakosságcserevel* szándékozik Románia megoldani, illetve kielégíteni, ami „bizonyos csekély területi változtatással” jár együtt. Ezt az álláspontot képviselte Románia részéről a Pop Valér vezette delegáció az augusztus 16-án megkezdett magyar-román tárgyalásokon Turnu-Severinben. A Hóry András vezette küldöttség augusztus 26-án hazatért Budapestre. Négy nappal később, augusztus 30-án Bécsben, amikor a Belvedere palotában 2 óra 50 perckor felolvasták a nagyhatalmi döntést, miszerint Kolozsvár is visszatér Magyarországhoz, Manoilescu ájultan esett össze.

Jegyzetek

- 1 MOL K. 63. -1936-27/7
- 2 Uo.
- 3 Uo.
- 4 Uo.
- 5 Uo.
- 6 Uo.
- 7 K. 149. BM-VII. res. 190. cs. 4057
- 8 K. 149. BM-VII. res. 1938-2-4511
- 9 Szász Zsombor: Az új román állam. *Magyar Szemle* 1938. április 372.
- 10 K. 63. -1938-27/1
- 11 Uo.
- 12 K. 149. BM-VII. res. 1938-2-4031
- 13 K. 63. -1938-27/7
- 14 K. 63. -1938-27/4
- 15 K. 63. -II/1938-27/7
- 16 Uo.
- 17 *Keleti Újság*. Jogi kalauz. 1938. február 23.
- 18 K. 63. -1938-27/4
- 19 K. 63. -II/1938-27/7
- 20 Uo.
- 21 Uo.
- 22 Uo.
- 23 Uo.
- 24 Eliza Compus: *Din politica externa a Romaniei 1928-1940*. București Ed. militara 1980.
- 25 *Monitorul Oficial* 1938. augusztus 4. 178. sz.
- 26 K. 63. -1938-27/4
- 27 Uo.
- 28 Uo.
- 29 K. 63. -1938-27/1
- 30 K. 63. -1938-27/7
- 31 Uo.
- 32 Uo.
- 33 Uo.
- 34 Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1 - 1940. augusztus 30-ig*. Budapest. Stádium 1941. 228.
- 35 K. 63. -1939-27/7. 1.
- 36 Uo.
- 37 Uo.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 Uo.
- 41 Mikó Imre: *Huszonkét év...* 237.
- 42 K. 63. -1939-27/7. I.
- 43 K. 63. -1939-27/7. II.
- 44 K. 63. -1939-27/7. I.
- 45 Uo.
- 46 K. 63. -1939-27/7. II.
- 47 Uo.
- 48 Uo.
- 49 K. 63. -1939-27/4.
- 50 Uo.

ILDIKÓ ROMÁN

THE DEVELOPMENT OF THE HUNGARIAN-ROMANIAN RELATIONSHIP
BETWEEN 1937-1940

During 1937 the Little Entente showed an intention to acknowledge Hungary's right of armament in case of signing a non-aggression treaty.

Romania insisted on first signing the contract and only after to solve the ethnic minority problems. The enforcement of the fortress-system along the common borderline in 1938 signaled a Romanian fear of being attacked by Hungary.

In February 1938 the Romanian royal dictatorship in its new constitution among others has enforced the protective labor legislation and other minority protecting laws.

The Anschluss and the other changes occurred in the international life constricted Romania to make some concessions in order to have a better international image.

During the Little Entente-Hungarian treaties at Sinaia at the beginning of May 1938 King Carol II. elaborated the Statute for Minorities.

Iuliu Maniu's conception got the largest publicity. Earlier, within the liberals' policy regarding Transsylvania he did not exclude the possibility of an eventual enforcement of the Transsylvanian self-government and did not consider the strives for independence to be in vain. But this time he considered to be inadmissible and dangerous for Romania both the annexation of the Székely land (Eastern Transsylvania) to Hungary and the existence of an independent Transsylvania.

After the first Vienna Award and the annexation of Sub-Carpathia there still existed a duality within the Romanian policy. At one hand they repeatedly ordered mobilization along their western border, on the other hand, Romania gave free hand to the Hungarian ethnic community in the organization of the Hungarian minority and making a national cadaster, and promised to solve the complains they submitted.

For Romania it was clear, that it can not resist the concurring territorial demands of Hungary and Bulgaria and of the Soviet Union.